

Αλβανοί μετανάστες στον ημερήσιο τύπο: Αναπαραστάσεις της λαθραίας ύπαρξης

Η ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ με ζητήματα εθνικών, φυλετικών και θρησκευτικών διαφορών, καθώς και με τις κατασκευαστικές διεργασίες που αυτές εμπεριέχουν, τείνει συνήθως να ταυτιστεί με τη μελέτη του «ρατσισμού» είτε ως ιδεολογίας είτε ως κοινωνικού φαινομένου με αίτια και συνέπειες που, αν και η καθολικότητα ή ιδιαιτερότητά τους είναι συζητήσιμες, ο εντοπισμός τους καθίσταται με κάποιο τρόπο εφικτός.

Οι αναλύσεις που βρίσκονται σε αυτήν την κατεύθυνση προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για τη διερεύνηση των καταστατικών συνθηκών που ευνοούν την ενορχήστρωση διαχωριστικών σχημάτων παντός τύπου, αλλά συγχρόνως διακατέχονται από μια διαγνωστική προδιάθεση, η οποία αναιρεί κατά πολύ τα αναλυτικά και θεωρητικά τους επιτεύγματα. Είναι αναμφισβήτητο πως η προσπάθεια κατάδειξης του ρατσισμού που κρύβεται πίσω από τα πράγματα συνιστά την εύλογη και αναπόσπαστη επιθυμία κάθε κοινωνικού αναλυτή που εντάσσεται στο πλαίσιο της «διαφωτιστικής» κριτικής παράδοσης και εμπλέκεται σε πολιτικοθεωρητικά προβλήματα που έχουν να κάνουν με ετεροποιητικές/στιγματιστικές στρατηγικές. Η εξίσωση, όμως, κοινωνικών καταστάσεων με κάποιον ιδεοτυπικό «ρατσισμό» και των κοινωνικών υποκειμένων με κάποιους ιδεοτυπικούς «ρατσιστές», υποκρύπτοντας ένα συσκοτιστικό ιεραποστολισμό (κάτι άλλωστε που το «διαφωτιστικό πνεύμα» έχει ιστορικά επιδείξει), αδυνατεί να συλλάβει τη συνθετότητα και τη δυναμική τους.

Το άρθρο αυτό, στο εγχείρημά του να αναλύσει τις αναπαραστασιακές τακτικές του ημερήσιου τύπου γύρω από το θέμα της παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα, θα προσπαθήσει να αποφύγει τον πειρασμό της διαπραγμάτευσης του «ρατσιστικού φαινομένου» με τον τρόπο που προαναφέρθηκε. Η άρνηση ουσιαστικοποίησης του «ρατσισμού», τόσο ως γραμματολογικού ουσιαστικού όσο και ως μιας αυθύπαρκτης κοινωνικής θεώρησης, αποτελεί, στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, κεντρικό μέλημα με διπλή στοχοθεσία: πρώτον, την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση του πολυσήμιου χαρακτήρα που παρουσιάζει το υπό έρευνα υλικό και, δεύτερον, τη χρήση του «ρατσιστικού» προσδιοριστικού στοιχείου με όρους καθαρά συμβατικούς, οι οποίοι παράλληλα θα υποδηλώνουν τη συνύπαρξή του με άλλα στοιχεία σημασιοδοτικής πρακτικής και την εξαρτησή του από αυτά. Το να συνεχίζουμε να μιλάμε για την κατίσχυση στο επίπεδο των κοινωνικών λόγων (discourses) ενός αυτούσιου ρατσισμού¹ που αναδύεται ξαφνικά από συγκεκριμένες αιτίες και προκαλεί, από μόνος του, συγκεκριμένες επιπτώσεις, συνεπάγεται τη συντήρηση μιας αναλυτικής σκοπιάς, η οποία παραβλέπει το γενικότερο πεδίο εννοιολογικών σχημάτων, θεσμοθετημένων λειτουργιών και πρακτικών πάνω στο οποίο εδράζεται η ετεροποιητική λογική που θέλουμε να καυτηριάσουμε.

Για να περάσουμε πιο συγκεκριμένα στο αντικείμενο αυτού του άρθρου, δεν αρκεί να αντιτείνουμε στην παρακάτω φράση, με βάση οποιεσδήποτε μεθοδολογικές αρχές, την άποψη πως συνιστά αυτό που αρνείται (δηλαδή ρατσισμό):²

Ίσως κάποιοι υποστηρίζουν πως αυτοί που διαμαρτύρονται διακατέχονται από ρατσιστικές διαθέσεις και τους λείπει η ανθρωπιά. Δεν είναι όμως έτσι. Υπάρχουν πολλοί που υποφέρουν από την εγκληματική δράση των Αλβανών.

1. Αυτό βέβαια ισχύει για κάθε περίπτωση που ένας -ισμός (μια πολιτικοθεωρητική σύλληψη και ιδέα) καλείται να ερμηνεύσει τις ιδεολογικές διεργασίες ως ο απόλυτος εκφραστής τους και ο καταλυτικός χαρακτηρολογικός ορισμός τους. Βλ. Β. Βαμβακάς, Γ. Καραγιάννης, Π. Παναγιωτόπουλος, «Μπορούμε ακόμα να μιλάμε για ιδεολογία;», *Ο Πολίτης*, 23 (1996), σσ. 17-19.

2. Απογευματινή 28/9/92.

Την έχουν πληρώσει ακόμη και εκείνοι οι οποίοι τον πρώτο καιρό προθυμοποιήθηκαν να τους βοηθήσουν. Γρήγορα κατάλαβαν ότι «έβαλαν ένα φίδι στον κόρφο τους».

Μεγαλύτερη αναλυτική —αλλά και πολιτική— σημασία περιέχει η διερεύνηση των μορφών δημοσιογραφικής αφήγησης, που επιτρέπουν και νομιμοποιούν την επιφαινόμενη παραδοξολογία της πρότασης αυτής, είτε μειώνοντας και αντικαθιστώντας τις αναφορές τους σε καθαρά φυλετικά χαρακτηριστικά, είτε προωθώντας το ηθικό προφίλ ενός υπολογιστικού ωφελιμισμού.

Υπό αυτό το πρίσμα, η συγκεκριμένη μελέτη επιδιώκει να διαβάσει ορισμένα άρθρα εφημερίδων του ελληνικού εμπορικού ημερήσιου τύπου της περιόδου 1991-95 που αναφέρονται στο «πρόβλημα της λαθραμετανάστευσης». Απαραίτητο είναι να σημειωθεί πως τα εν λόγω άρθρα δεν εντάσσονται σ' αυτό που αποκαλείται καθημερινή ειδησιογραφία των εφημερίδων. Αποτελούν περισσότερο δείγματα δημοσιογραφικής έρευνας, η οποία έχει ως κεντρικό άξονα αναφοράς και εκδίπλωσής της την ανίχνευση και εξήγηση της εγκληματικότητας των μεταναστών στην Ελλάδα. Η επιλογή των συγκεκριμένων άρθρων έγινε για πρακτικούς αλλά και αναλυτικούς λόγους: α) παρουσιάζουν συνολικές εκτιμήσεις και στοιχειώδη ερμηνευτικά σχήματα που στοιχειοθετούν μια εννοιακή εγγύτητα μεταξύ «εγκληματικής συμπεριφοράς» και «παράνομης μετανάστευσης», β) αντανακλούν την αποκρυστάλλωση των βασικών δημοσιογραφικών στάσεων απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, γ) απαρτίζουν αντιπροσωπευτικές εκφάνσεις των πολιτικών και ρητορικών τακτικών των κυρίαρχων φορέων του ημερήσιου τύπου και δ) υιοθετούν ένα υπερ-ερευνητικό ύφος, προσπαθώντας να ισχυροποιήσουν όσο το δυνατό την «αντικειμενικότητα» των γραπτών τους.

Η βασική υπόθεση εργασίας του αναλυτικού εγχειρήματος που σε συντομία παρατίθεται στο άρθρο αυτό είναι πως ο ελληνικός τύπος ενεργοποιεί μια ολόκληρη συζήτηση γύρω από το θέμα της λαθρομετανάστευσης,

με σκοπό όχι απλά να εξυμνήσει εθνικιστικές/επικρατειακές θέσεις³ (μια τάση βασικά λαϊκίζοντων εκφάνσεων) αλλά κυριότερα, για να συμβάλει στην εντατικοποίηση των συστημάτων επιτήρησης της ελληνικής κοινωνίας προς την αποτελεσματικότερη οργάνωση της πολιτισμικής διαφοράς, δηλαδή, προς μια αυτο-διευθυνόμενη εγρήγορση έναντι των αρνητικών συνεπειών που επιφέρει στην «κοινωνική γαλήνη» η μη-επαναπατριζόμενη και μη-προσηλυτιζόμενη διαφορετικότητα. Επιπρόσθετα, αφετηριακή θέση της συγκεκριμένης εργασίας είναι πως οι δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις που έχουν να κάνουν με το ζήτημα της λαθρομετανάστευσης στην Ελλάδα δεν πρέπει να αναγνωσθούν μονοδιάστατα ως μια ακόμα περίπτωση ανάδειξης και επιβολής του αντιδιαστελλόμενου σχήματος μεταξύ του Ίδιου και του Άλλου, της ταυτότητας απέναντι στην ετερότητα. Με βάση το επιλεγμένο υλικό δημοσιογραφικής γραφής, είναι δυνατό να ελεγχθεί η θεωρητική προσέγγιση,⁴ κατά την οποία ο Άλλος, αναπαριστώμενος ως μια ξεχωριστή, απειλητική εικόνα, «φαντάζει στα μάτια» της κυρίαρχης συλλογικής ταυτότητας σαν ένας αντιπαρατιθέμενος συμβολικός πόλος, στο βαθμό ακριβώς που η κατασκευή του στηρίζεται και παραπέμπει σε κάποιο χαμένο κομμάτι του εαυτού αυτής της ταυτότητας (το οποίο, στη συγκεκριμένη περίπτωση, παίρνει τη μορφή μιας παρελθοντικής —τραυματικής— μνήμης της).

3. Η γενικότερη εχθρικότητα για τους Αλβανούς λαθρομετανάστες είναι αδύνατο να ερμηνευθεί χωρίς να λάβουμε υπόψη τις συγκρούσεις μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας περί εδαφικών και μειονοτικών ζητημάτων, οι οποίες προσλαμβάνουν τα τελευταία χρόνια μια περιοδική αλλά αυξημένη σηματοδοτική αξία στο πλαίσιο των κυρίαρχων λόγων περί «εθνικών θεμάτων», βγαίνοντας από το περιθωριοποιημένο status των έμμονων ιδεών ορισμένων ακροδεξιών οργανώσεων και εκκλησιαστικών φορέων στο οποίο συντηρήθηκαν, κατά κύριο λόγο, στο μεγαλύτερο διάστημα της μεταπολίτευσης.

4. Αυτή η προσέγγιση θα μπορούσε να αποδώσει την προέλευσή της στην λακανική ψυχαναλυτική οπτική των ζητημάτων ταυτότητας/ετερότητας. Βλ. Ζ. Λακάν, *Οι τέσσερες θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης*, Αθήνα, Ράππας, 1982, σ. 179.

Ι. Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ «ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ»

Η πολλαπλότητα των αφηγηματικών στρατηγικών που ενεργοποιούνται στο πλαίσιο της δημοσιογραφικής έρευνας γύρω από το πρόβλημα της μετανάστευσης στην Ελλάδα επιτάσσει την εξέτασή τους τόσο ως μια ενορχηστρωμένη, όσο και ως μια διαφοροποιημένη συμβολικής επένδυσης. Η καλύτερη κατανόηση του καθεστώτος αλήθειας που ο ελληνικός τύπος επιχειρεί να συγκροτήσει με βάση ορισμένα αναπαραστασιακά σημεία συσχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την εξέταση της αναλυτικής εγκυρότητας της διάκρισης μεταξύ λαϊκιστικού και σοβαροφανούς μοντέλου (εμπορικής) εφημερίδας. Αν και η συγκεκριμένη τυπολογία φέρει το κίνδυνο να παραβλεφθούν οι περιπτώσεις σύμπλευσης των δύο αυτών τρόπων δημοσιογραφικής ρητορείας και επιχειρηματολογίας στο πλαίσιο της ίδιας εφημερίδας αλλά και στις γραμμές ενός και μόνο άρθρου, η χρήση της στο υπό εξέταση θέμα παρουσιάζεται ιδιαίτερα δόκιμη, αφού τείνει να υπερισχύσει όλων των άλλων μέσων σχηματικής χαρακτηρολόγησης του ελληνικού τύπου.⁵

1. Οι τίτλοι διάκρισης

Η εξέχουσα θέση που καταλαμβάνουν οι επικεφαλίδες των ελληνικών εφημερίδων στο προσληπτικό επίπεδο είναι παραπάνω από προφανής. Δεν θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξει κανείς πως οι τίτλοι της πρώτης σελίδας αλλά και κάθε ξεχωριστού άρθρου είναι έτσι κατασκευασμένοι, ώστε να προωθούν και να συναντούν τις ανάγκες μιας εθιστικής πρακτικής (λαθρ)ανάγνωσης-επικεφαλίδων, η οποία προσφέρει τη δυνατότητα στον κάθε αναγνώστη να «πιάσει» το περιληπτικό νόημα των καθημερι-

5. Για μια πιο διεξοδική διαπραγμάτευση των ζητημάτων χαρακτηρολόγησης των ελληνικών εφημερίδων, βλ. Μ. Κομνηνού, «Κρίση του τύπου-Κρίση εξουσίας», αλλά και Χ. Λυριντζής, «Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές», στο Χ. Λυριντζής και Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του 1980*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1990, σσ. 289-306 και 44-69 αντίστοιχα.

νών ειδήσεων, χωρίς να χρειάζεται να καταναλώσει ιδιαίτερο χρόνο και προσπάθεια. Οι τίτλοι των εφημερίδων ως φράσεις της δημοσιογραφικής υφολογικής επέμβασης επί —και όχι εντός— της περιγραφής των γεγονότων, ως εκείνα τα μεταφραστικά κλειδιά που επιτρέπουν την μετατροπή του απλού πληροφοριακού υλικού σε εύληπτα σημειώματα και μόντο, προσλαμβάνοντας το ισχυρό νοηματοδοτικό τους κύρος από το απόθεμα γνώσης που μοιράζεται η εφημερίδα με το κοινό της,⁶ συνιστούν αναμφισβήτητα το προνομιακό αναπαραστασιακό στοιχείο για την ανάλυση οποιασδήποτε μορφής δημοσιογραφικού λόγου.

Στην περίπτωση της πραγμάτευσης του «προβλήματος» της παράνομης μετανάστευσης, η δημοσιογραφική έρευνα, σ' αυτό που εντοπίζεται ως λαϊκίζουσα εκφρασή της, επιδεικνύει δύο κατηγορίες επικεφαλίδων με ελαφρά διαφορετικές ατμοσφαιρικές συμπαραδηλώσεις. Στην πρώτη έχουμε να κάνουμε με τίτλους που εκφέρουν τις ξενοφοβικές εντυπώσεις τους, ως το αποτέλεσμα των ατράνταχτων δεδομένων που η δημοσιογραφική έρευνα αποκαλύπτει σχετικά με την επικινδυνότητα της παρουσίας λαθρομεταναστών στην Ελλάδα. Το παρακάτω δείγμα είναι χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου τύπου τιτλοφόρησης:

«Οι λαθρομετανάστες είναι μάστιγα για τη χώρα μας αφού από το '90 η εγκληματικότητα έχει αυξηθεί κατακόρυφα: Αλβανοί: μια βόμβα στα χέρια μας» (Απογευματινή 28/9/92)

«Κάνε το καλό και... ρίχτους στο γιালό»

«ΑΛΒΑΝΟΙ: Ανοιχτή απειλή για τα σύνορα και την κοινωνία μας» (Απογευματινή 5/1/92)

«Ο Μπερίσα στέλνει στην Ελλάδα πρώην κατάδικους που κλέβουν, σκοτώνουν και βιάζουν»

«Στο έλεος της αλβανικής Μαφίας» (Απογευματινή 2/9/94)

«Καθημερινοί πλέον λαθρομετανάστες “πρωταγωνιστές” εγκληματικών πράξεων. Η ανησυχία έγινε τρόμος» (Νίκη 22/11/91).

6. Βλ. S. Hall, C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke, B. Roberts, *Policing the crisis. Mugging, the State, and Law and Order*, Λονδίνο, Macmillan Press, 1978, σσ. 60-62.

Στους τίτλους αυτούς το «είναι» της αλβανικής μετανάστευσης περιγράφεται με τρόπο αδιάσειστο. Οι Αλβανοί λαθρομετανάστες είναι μια απειλή, μια μάστιγα, μια βόμβα, πρώην κατάδικοι, οι πρωταγωνιστές σε εισαγωγικά. Το δημοσιογραφικό ξεψάχνισμα της υπόθεσης δεν θέλει να αφήσει καμία αμφιβολία: Οι Αλβανοί υπάρχουν μόνο μέσα στο στιγματισμό τους. Το να είσαι Αλβανός σημαίνει να είσαι ο παραλήπτης ενός απόλυτου και τελεσίδικου ορισμού. Η εξακρίβωση της ταυτότητας ενός Αλβανού μετανάστη από τις συγκεκριμένες εφημερίδες συνεπάγεται όχι απλά τον εντοπισμό μιας άλλης οντότητας, αλλά την κεφαλαιοποίηση σε αναπαραστασιακούς όρους⁷ ενός ουσιώδους στίγματος. Οι επικεφαλίδες των άρθρων της Απογευματινής και της Νίκης, μέσα στη συμπυκνωτική συμβολική τους δύναμη, εγγυώνται με έμφαση πως οι άλλοι δεν είναι σε θέση να αποκτήσουν τα μέσα καθορισμού του εαυτού τους, χωρίς να γίνουν ένα εξέχον γεγονός/στοιχείο (είδηση) του δικού μας τρόπου κατανόησης της κοινωνικής ύπαρξης. Στο καρτεσιανό λεξιλόγιο η παραπάνω λογική διεκπεραίωση θα μπορούσε να διατυπωθεί με τον εξής τρόπο: Εμείς σκεφτόμαστε, άρα αυτοί δεν υπάρχουν όπως υπάρχουμε εμείς.

Ο λαϊκιστικός τύπος απεικονίζει επίσης το δραματικό σκηνικό του σεναρίου «παράνομη μετανάστευση», με βάση τη σκηνοθετική συνταγή των τίτλων εμπόλεμης κατάστασης. Ο απεσταλμένος δημοσιογράφος, ενσαρκώνοντας το ρόλο του πολεμικού ανταποκριτή, καταγράφει τα πανικόβλητα αισθήματα που προκαλεί η βίαιη συμπεριφορά των μεταναστών στα θύματά της. Ο πλέον αντιπροσωπευτικός εκφραστής αυτού του δεύτερου παραδείγματος επικεφαλίδων τρόμου παρουσιάζεται ο *Ελεύθερος Τύπος*:

«Φόβος και τρόμος η Αλβανική Μαφία για τους ακρίτες των συνόρων μας: Εισβολή φονιάδων σε χωριά της Ηπείρου» (13/12/92)

«Ημαθία: η εγκληματικότητα στα ύψη. Οι γυναίκες τρέμουν να πάνε στα

7. Είναι προφανές πως αυτού του είδους η κεφαλαιοποίηση απαιτεί μια εξελιγμένη συμβολιστική τεχνολογία, την οποία οι τίτλοι των ελληνικών εφημερίδων χειρίζονται με μεγάλη αποτελεσματικότητα. Περισσότερα για την υφή της συγκεκριμένης τεχνολογίας, βλ. στο T. Todorov, *The Conquest of America*, Λονδίνο, Harper & Row, 1984, σσ. 157-160.

χωράφια. Οι άνδρες... αρματώθηκαν».
«Υπό αλβανική κατοχή...» (24/5/93)

Οι φράσεις αυτές τιτλοφορούν τα άρθρα του *Ελεύθερου Τύπου*, παρουσιαζόμενες ως η πιστή εγγραφή δηλώσεων της ανησυχούσας «κοινής γνώμης», τις οποίες συνέλεξε η δημοσιογραφική αποστολή. Οι λέξεις των τρομοκρατημένων γερόντων, των νοικοκύρηδων των ακριτικών περιοχών και των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, ύστερα από την κατάλληλη ανασύνταξη, στοιχειοθετούν, για τη συγκεκριμένη εφημερίδα, τις προμετωπίδες ενός εμπόλεμου κλίματος που καταδεικνύει με σαφήνεια τους εξωτερικούς εχθρούς και τους σκοπούς τους. Οι Αλβανοί-εισβολείς επιδιώκουν την υπονόμευση και διάβρωση της κοινωνικής συνοχής των ελληνικών ακριτικών περιοχών, βάζοντας σε κίνδυνο την πληρότητα του ελληνικού κράτους και της περιφερειακής του εξατομίκευσης.

Το σημείο στο οποίο πρέπει να δώσουμε εδώ ιδιαίτερη έμφαση είναι το γεγονός πως η κατασκευή του «Ελληνικού λαού» από το λαϊκίζοντα τύπο, ως κυρίαρχης συλλογικής ταυτότητας, δρομολογείται μέσω της εξουσιοδότησής του να μιλάει, να εξασφαλίζει την εκτύπωση του φόβου και της επιθετικότητάς του με «μεγάλα μαύρα γράμματα». Οι εφημερίδες που προαναφέρθηκαν εικονογραφούν τους «Έλληνες», χρησιμοποιώντας τα έντονα χρώματα μιας συναισθηματικής παραδοσιολογίας (ο έντιμος γέροντας/νοικοκύρης, η γυναίκα αγρότισσα, ο ακρίτας-προστάτης των συνόρων), ενώ οι τίτλοι τους εγγυώνται με ένα πατερναλιστικό τρόπο την προνομιακή πρόσβαση των «ελληνικών» σκέψεων στις κορυφές της σημασιοδοτικής διαδικασίας, προσδίδοντάς τους ένα κατοπτρικό εργαλείο αυτο-αναφορικότητας και αυτο-ερωτισμού.

Ο σοβαροφανής τύπος αποφεύγει επιμελώς να δώσει παρόμοιους τόνους μελοδράματος και προκατάληψης στις επικεφαλίδες των άρθρων του για την παράνομη μετανάστευση. Σε σύγκριση με το λαϊκιστικό υπόδειγμα, οι οπλισμένοι Έλληνες που ετοιμάζονται να πετάξουν τους Αλβανούς στη θάλασσα είναι σημαντικά λογοκριμένοι. Κάθε είδους δημοφιλής, διεγερτι-

κή φοβία περί κοινωνικής και εθνικής διάβρωσης ενδύεται περισσότερο επεξεργασμένες και ήπιες αναπαραστασιακές εμφανίσεις, μέσα στη γενικότερη επιδίωξη για μια μετριοπαθή αντιμετώπιση των ειδησιογραφικών πληροφοριών. Οι τίτλοι των συγκεκριμένων εφημερίδων χαρακτηρίζονται από μια δομική αμφισημία, η οποία από τη μια μεριά υποδηλώνει τη συνειδητοποίηση του διαμεσολαβητικού τους ρόλου, ενώ από την άλλη επιτρέπει μια ανοικτή σε αποτελέσματα και αντιδράσεις αποκωδικοποίηση των πολύπλευρων συμπαραδηλωτικών τους πολιτικών. Η απλή παράθεση μερικών «ποιοτικών» επικεφαλίδων αναδεικνύει την απόκλιση της υφολογικής τους τοποθέτησης από τις αντίστοιχες των λαϊκιστικών εφημερίδων:

«Οι Αλβανοί ξανάρχονται...»

«Αντί για μια θέση στον ήλιο, μια θέση στα αστυνομικά δελτία»

(Ελευθεροτυπία 10/11/91)

«Αναζητώντας άσπρη μέρα στην Ελλάδα» (Ελευθεροτυπία 5/1/95)

«Οι “επιχειρήσεις Αρετής” δεν φθάνουν...»

«Αλβανοί και Βούλγαροι κακοποιοί έχουν αυξήσει κατακόρυφα τον δείκτη εγκληματικότητας» (Καθημερινή 1/11/91)

«Όνειρο ή εφιάλτης η “γη της επαγγελίας”;»

«Έηλθαν στην Ελλάδα λαθραία, θέλοντας να ζήσουν ανθρώπινα - Διεκδικούν το δικαίωμα αυτό ακόμα και με τη βία» (Καθημερινή 25/10/92)

«Ανοχύρωτες πόλεις...»

«Αύξηση 35% της εγκληματικότητας και μείωση 30% των περιπολιών. Στο έλεος των κακοποιών Αθήνα και Θεσσαλονίκη» (Τα Νέα 13/10/91)

«Ο χάρτης του εγκλήματος στην Αθήνα»

«Η “ξέφραγη” χώρα της... κλεφτουριάς!» (Τα Νέα 16/12/91)

Οι παραπάνω τίτλοι και υπότιτλοι —καθώς και το περιεχόμενο των άρθρων που συνοδεύουν— επιδεικνύουν κατά βάση μια δυσδιάστατη προσέγγιση στο «πρόβλημα» της λαθρομετανάστευσης, αμφιταλαντευόμενοι μεταξύ μιας κριτικής και μιας επιβεβαιωτικής στάσης απέναντί του. Ενώ δεν προβαίνουν σε ρατσίζουσες κορώνες, και μάλιστα η πλειοψηφία τους μεταχει-

ρίζεται τις δυσκολίες των μεταναστών από την ανατολική Ευρώπη (ακόμα και των Αλβανών) με ειρωνικό σκεπτικισμό και περιστασιακή συμπάθεια, τελικά ενισχύουν, έμμεσα ή άμεσα, το όλο σχήμα συσχέτισης της παράνομης μετανάστευσης με την εγκληματικότητα. Η πιο «ευαίσθητη» αυτή αντιμετώπιση της λαθρομετανάστευσης δεν αποκόπτεται σε καμία περίπτωση από το βασικό αγωγό εκλογίκευσης και ερμηνείας των κοινωνικών διεργασιών, ο οποίος προσανατολίζεται αποκλειστικά στην εξακρίβωση των εμποδίων της ελληνικής οικονομικής ανάπτυξης και των αντινομιών που καθιστούν αδύνατη τη μεγιστοποιητική προοπτική και την κοινωνική αρμονία. Μ' άλλα λόγια, αν και οι τίτλοι των σοβαροφανών εφημερίδων δείχνουν μια κατανοητική προδιάθεση για τα προβλήματα των μεταναστών, πολύ σπάνια αφήνουν να διαφανεί ένας πόνος για τον πόνο κάποιου άλλου⁸ μέσω της απεμπόλησης της κερδοσκοπικής οπτικής. Η εμπάθεια με τις δυσκολίες του «άλλου» λείπει σχεδόν ολοκληρωτικά από τις στήλες των σοβαροφανών εφημερίδων, στο βαθμό που η υπολογιστική αντίδρασή τους (τόσο ως μια έντεχνα κατασκευασμένη αμφιθυμία, όσο και ως ένας υπόκρυφος/καιροσκοπικός ωφελιμισμός) απέναντι στα προβλήματα που προκαλεί η μετανάστευση στην κοινωνική ευημερία της Ελλάδας δεν τους επιτρέπει να βιώσουν αυτό που ο Λεβινάς (Levinas) ονομάζει, με μεταφυσική διάθεση, έναν άχρηστο πόνο. Κατά συνέπεια, καθίσταται αρκετά εξηγήσιμο το πώς γίνεται κεντρικό μέλημα των εν λόγω άρθρων η διαρκής αναζήτηση διαδικασιών ομαλοποιητικής τακτοποίησης του παρείσακτου στοιχείου. Θα επανέλθουμε όμως σ' αυτό αργότερα.

2. «Αλβανική Μαφία»: σημείο αναδιοργάνωσης των δημοσιογραφικών λόγων περί εγκλήματος

Ανάμεσα στο μεταναστευτικό ρεύμα που επισκέπτεται την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, οι Αλβανοί λαθρομετανάστες λαμβάνουν από το σύνολο του ελληνικού τύπου την ξεχωριστή θέση της πιο εγκληματογενούς ομάδας. Με

8. Βλ. E. Levinas, «Useless Suffering», στο I. Bernasconi & D. Wood (επιμ.), *The provokation of Levinas*, Λονδίνο, Routledge, 1988.

βάση το «πάνελ της φρίκης» (Απογευματινή 2/9/94) που σκορπίζουν στον ελλαδικό χώρο, περιγράφονται ως οι χαρακτηριστικότερες ενσαρκώσεις του εγκληματία-μετανάστη.⁹ Η δράση τους εκτείνεται από φόνους, ληστείες, μικροκλοπές και διαρρήξεις μέχρι σωματεμπορία, ναρκωτικά, παιδική εκμετάλλευση, λαθρεμπόριο μεταναστών και όπλων, ακόμα και εμπρησμούς δασών. Αν και η απόδοση αυτής της τεράστιας ποικιλίας εγκλημάτων στους Αλβανούς κυμαίνεται σε διάφορους βαθμούς υπερβολής, δεν λείπει σε καμία περίπτωση η τάση για μια λεπτομερή αποτύπωσή τους.

Ο πλούσιος κατάλογος εγκλημάτων που έχει καρφитσωθεί στην Αλβανική λαθρομετανάστευση από τις ελληνικές εφημερίδες «αναγκάζει» τον τύπο, με πρωτομάστορα το λαϊκίζον μέρος του, να υιοθετήσει το ουσιαστικό *Μαφία*, για να καθορίσει με ακρίβεια την αλβανική παρ-ουσία.¹⁰ Οι ανεξέλεγκτες από την ελληνική αστυνομία συμμορίες Αλβανών, κατά τον λαϊκιστικό τύπο, εισχωρούν και επιβάλλονται στα κυκλώματα του ελληνικού υποκόσμου, ενσταλλάζοντας αιμοσταγείς μεθόδους εγκλήματος, πρωτόγνωρες για τα εγχώρια δεδομένα:

«Μπροστά τους [στους Αλβανούς] ακόμα και οι πιο σκληροί Έλληνες κακοποιοί, μοιάζουν με “αρνάκια”» (Απογευματινή 2/9/94)

«Αλλεπάλληλα εγκλήματα προστίθονται στα αρχεία της [της αστυνομίας] που, όταν εξιχνιάζονται όλα δείχνουν την εθνικότητα των δραστών και όταν οι δολοφόνοι παραμένουν ασύλληπτοι, όλα δείχνουν την προέλευσή τους...» (Νίκη 22/12/91).

Σε αντίθεση με τις σοβαροφανείς εφημερίδες —οι οποίες, όταν κάνουν

9. Αυτό δεν σημαίνει πως οι υπόλοιποι μετανάστες —και ειδικότερα οι ανατολικοευρωπαίοι— αντιμετωπίζονται σαν αθώες εθνικότητες. Βρίσκουμε εκτεταμένες αναφορές από όλο το φάσμα του ελληνικού τύπου στην εγκληματική δράση Πολωνών, Βούλγαρων, Ρουμάνων, Τούρκων, Γιουγκοσλάβων, Νιγηριανών, η οποία όμως σηματοδοτείται με περιορισμένο βαθμό επικινδυνότητας, στο βαθμό που εντοπίζεται κυρίως σε ληστείες και μικροκλοπές.

10. Για την ιδιαίτερη βαρύτητα των ουσιαστικών «ουσίας» στις ρατσιστικές εκφάνσεις, βλ. R. Barthes, «African Grammar», στο D. Goldberg (επιμ.), *Anatomy of Racism*, Μινεάπολις, University of Minnesota Press, 1993, σ. 133.

λόγο για «Αλβανική Μαφία», αποσαφηνίζουν ότι αναφέρονται κυρίως σε άγριες μορφές εκγλήματος και συγκρούσεων που λαμβάνουν χώρα στον εσωτερικό μικρόκοσμο των μεταναστών— η λαϊκιστική δημοσιογραφική ρητορεία χρησιμοποιεί το στοιχείο της συμμοριακής οργάνωσης και δράσης των Αλβανών ως κομβικό σημείο των αναπαραστασιακών της τεχνικών, εξυπηρετώντας διάφορες αφηγηματικές και ιδεοληπτικές σκοπιμότητες.¹¹ Θα ήταν αναλυτικά ανεπαρκές να υποθέσουμε πως η «Αλβανική Μαφία» συνιστά, για τον λαϊκιστικό τύπο, μόνο ένα μέσο περιγραφικού εκφοβισμού και ιδιόμορφης εθνικής ιδεοποίησης. Δεν αναφέρεται δηλαδή, απλά στην κατασκοπικού τύπου αποκάλυψη που αφορά στο «σκανδαλώδες σχέδιο» του αλβανικού κράτους να απαλλαχτεί από ένα μεγάλο αριθμό αποφυλακισμένων εγκληματιών και να διαφθείρει τα γειτονικά του (εχθρικά) κράτη με τη μεταφορά του οργανωμένου εγκλήματος σ' αυτά...

Η «Αλβανική Μαφία» αναδύεται στις λαϊκιστικές δημοσιογραφικές εκφάνσεις ως εκείνο το αφηγηματικό σύμβολο με βάση το οποίο συνθέτουν τους εγκληματολογικούς λόγους τους. Το αναπαραστασιακό αυτό σημείο πιστοποιεί την σχεδόν επιβεβλημένη προσπάθεια των λαϊκιστικών εφημερίδων να συνδυάσουν την προ-φιλελεύθερη σκιαγραφική αντιμετώπιση που επιφυλάσσουν στους ειδησιογραφικούς εγκληματίες με μια περισσότερο «προοδευτική» αντίληψη για τη διαπραγμάτευση θεμάτων που αφορούν στο έγκλημα. Κατά αυτή την έννοια, η «Αλβανική Μαφία» σηματοδοτεί τόσο την προσπάθεια των συγκεκριμένων εντύπων να αναμεΐξουν προνεωτερικά και νεωτερικά εγκληματολογικά στοιχεία με σκοπό την πιο σφαιρική επεξήγηση των εγκληματικών φαινομένων, όσο και την συνεπαγόμενη αμηχανία τους μπροστά στο εγχείρημα αυτό.

Τα άρθρα δημοσιογραφικής έρευνας και ανάλυσης —λαϊκιστικού τύπου— που απασχολούν την παρούσα μελέτη φανερώνουν ανάγλυφα τον στόχο των αναπαραστασιακών τους στρατηγικών, να αναδιοργανώσουν την απεικονιστική επιχειρηματολογία τους γύρω από το έγκλημα, μόνο και μόνο μέσα από

11. Οι αναφορές τους στην «Αλβανική Μαφία» δεν είναι ευκαταφρόνητες, αλλά δεν την καθιστούν το επαρκές αποδεικτικό στοιχείο της επικινδυνότητας των Αλβανών μεταναστών.

το γεγονός πως εξαλείφουν από τις στήλες τους τις άμεσες αναφορές στο «τερατώδες» και «κτηνώδες» ταπεραμέντο των εγκληματιών/μεταναστών, από τις οποίες βρίθει η καθημερινή ειδησιογραφική κάλυψη του εγκληματολογικού τους ρεπορτάζ. Η επιχείρηση αντικειμενικοποίησης των γραφομένων τους περνάει από μια αφηγηματική διαδικασία, η οποία παράλληλα με την υποστήριξη που προσφέρει στο συντηρητικό φαντασιακό, με την διεξοδική περιγραφή του πρωτογονισμού των αλβανικών εγκλημάτων, δανείζεται από τη φιλελεύθερη εγκληματολογική προσέγγιση¹² τα σχήματα της «φτώχειας» και της «υπο-κοινωνικοποίησης» και τα χρησιμοποιεί ως κεντρικά επεξηγηματικά κλισέ, καθιστώντας τη βάνουση συμπεριφορά των Αλβανών αντικείμενο γνωστικής επεξεργασίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι λαϊκιστικές εφημερίδες «συλλαμβάνουν» τη φιγούρα του Αλβανού λαθρομετανάστη ως απολίτιστη αλλά και ως αδαή/βασανισμένη, ανίκανες να αποφανθούν με βεβαιότητα για το εάν πρέπει να την απομονώσουν στο διαρκή φόβο εκδίωξης ή στην αφηρημένη υπόσχεση αναμόρφωσης.

Η παρατηρούμενη τάση εφημερίδων όπως ο *Ελεύθερος Τύπος*, η *Απογευματινή*, η *Νίκη* κ.ά. να μη ρίχνουν απλά «τα φώτα της δημοσιότητας» στην εγκληματική φυσιογνωμία, αλλά να προσπαθούν συγχρόνως —όπως τα περισσότερα σοβαροφανή δημοσιογραφικά έντυπα— να προσδιορίσουν την ενστικτώδη, ασυνείδητη, περιβαλλοντική και κληρονομική προέλευση¹³ που αιτιακά γεννά το κάθε έγκλημα, μπορεί να δημιουργήσει απορίες για τον τρόπο επιδίωξης ρατσιστικών υποδηλώσεων σε αυτή την ανακαινισμένη αναπαραστασιακή τακτική. Είναι απαραίτητο όμως να έχουμε υπόψη πως, όποτε γίνεται λόγος για το «έγκλημα»,¹⁴ ουσιαστικά τίθεται, απευ-

12. Στο σημείο αυτό αναφέρομαι στη διάκριση που γίνεται μεταξύ φιλελεύθερων και παραδοσιακών κοινότοπων εξηγήσεων του εγκλήματος στο S. Hall et al., *Policing the crisis*, ό.π., σσ. 168-169.

13. Για τις βασικές αλλαγές νοηματοδότησης που επέφερε η νεωτερική θεώρηση της εγκληματικότητας, βλ. M. Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, Αθήνα, Ράππας, 1976, σσ. 27-44.

14. Η επαναληπτική παρουσία του «εγκλήματος» ως βασικού ειδησιογραφικού θέματος δεν πρέπει να ερμηνευθεί μόνο μέσω της αυξανόμενης ανταγωνιστικότητας που επικρατεί στον

θείας ή έμμεσα, το ζήτημα του Νόμου. Και αυτό γίνεται είτε με μια κριτική/ρεφορμιστική είτε με μια υπερβατική/κονφορμιστική μορφή. Η περίπτωση του λαϊκιστικού τύπου ακολουθεί συχνότερα τη δεύτερη οδό και πιο δογματικά απ' ό,τι η σοβαροφανής πλευρά του. Θεωρώντας, γενικά και αφηρημένα, τη νομιμότητα ως αυταξία, μια βασική εφαρμογή του Καθάρου και Ηθικού Λόγου, η λαϊκίζουσα προσέγγιση κινητοποιεί μια αέναη σκανδαλοθηρία, ένα «νομιμοποιημένο» αγώνα ενάντια σε καθετί που «δείχνει» παράλογο και ανομικό. Ο Νόμος τελικά, νοούμενος ως η προστατευτική μετουσίωση του «κοινού τρόπου ζωής» και όχι μια κανονιστική κατασκευή της κοινωνικής τάξης, που πρακτικά συνεπάγεται κοινωνική διασύνδεση αλλά και διαχωρισμό, συνιστά το συμβολικό έδαφος πάνω στο οποίο ο λαϊκίζων δημοσιογραφικός λόγος μπορεί να καλλιεργήσει την προσφιλή του (μέσα στην ασάφεια της) έννοια του λαού¹⁵ και του εξισωτικού δικαιώματος αυτού, να αποστειρώνεται από τους φορείς του παράνομου εγκλήματος. Το συγκεκριμένο δικαίωμα στιγματισμού που προωθεί ο λαϊκιστικός τύπος, στηριγμένο περισσότερο σε μια πατερναλιστική αίσθηση προστατευτισμού¹⁶ και πολύ λιγότερο σε στερεότυπα ενός κοινωνικού δαρβινισμού, είναι αυτό που επιτρέπει —μαζί με την εμπέδωση μιας αισθησιοκρατικής και εμπορευματικής δημοσιευτικής πολιτικής— τη λειτουργικοποίηση ακόμα και των πιο νεωτερικών ερμηνευτικών σχημάτων στην υπηρεσία μιας εθνικής, ηθικής και πολιτισμικής ουσιοκρατίας.

δημοσιογραφικό κόσμο. Το έγκλημα βρίσκεται σε σταθερή ειδησιογραφική κάλυψη, όταν στοιχειοθετείται ως μια σοβαρή απειλή αλλά και, κατά συνέπεια, ως μια διαρκής επιβεβαίωση της συγκαταβατικής κοινωνικής ηθικής. Βλ. S. Hall et al., *Policing the crisis*, ό.π., σσ. 66-67.

15. Βλ. E. Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, Λονδίνο, Verso, 1979, σσ. 188-195, για τη σημασία της συγκεκριμένης έννοιας στον λαϊκιστικό λόγο.

16. Για τους δεσμούς μεταξύ λαϊκιστικής και πατερναλιστικής (πολιτικής) κουλτούρας βλ. Α. Λιάκος, «Περί λαϊκισμού», *Τα Ιστορικά*, 10(1989), σσ. 19-28.

3. Η αποθέωση της ελληνικότητας και η θυματοποιημένη μειονότητα.

Η ταύτιση των Αλβανών με τους θύτες και της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία με τα θύματα είναι ίσως το πιο σύνηθες σενάριο των ελληνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, όταν θέλουν να επιδείξουν την εθνικιστική τους ευαισθησία ή να ξεδιαλύνουν στο σύνολο του μεταναστευτικού ρεύματος από την Αλβανία το «από πού κρατά η σκούφια» του καθενός. Το τραγελαφικό πολλές φορές αυτό αξίωμα εκμαιεύει την αλήθεια του από την δημοσιογραφική κάλυψη βίαιων και καταπιεστικών περιστατικών, που λαμβάνουν χώρα (πραγματικά ή όχι) στην Αλβανία εναντίον των Βορειοηπειρωτών αλλά και από την καθημερινή αναφορά στα εγκλήματα των Αλβανών λαθρομεταναστών. Ας δούμε μια φράση του άρθρου της Απογευματινής στις 28/9/92, για να διερευνήσουμε προσεκτικότερα τις εκλογικευτικές σχηματοποιήσεις που συγκροτούν την εν λόγω διάκριση:

Όταν μιλάμε για Αλβανούς λαθρομετανάστες, που πλησιάζουν πλέον τις 200.000 στην Ελλάδα, δεν αναφερόμαστε στους Βορειοηπειρώτες. Ελάχιστοι από τους τελευταίους πέρασαν στην παρανομία, ίσως γιατί είναι άλλη πάστα ανθρώπων, ίσως ένοιωσαν πως εδώ είναι η πατρίδα τους.

Είναι τουλάχιστον εμφανές πως η λέξη πάστα αντικαθιστά τη λέξη φυλή. Δεν μπαίνει όμως στη θέση της, μόνο για να αποφευχθεί η κατηγορία ρατσιστικών διαθέσεων. Η εξαφάνιση του φυλετικού χαρακτηρισμού και η επιλογή στη θέση του μιας κοινότοπης έκφρασης υποκρύπτει το άγχος της συγκεκριμένης δημοσιογραφικής έκφανσης να μη μιλήσει για κοινωνικές διαφορές με βιολογικούς όρους και να ακολουθήσει νεωτερικές επιστημονικές απόψεις, χωρίς να χάσει τις ιδεοληπτικές διευκολύνσεις της στερεοτυπικής κατασκευής. Με τρόπο επιφανειακά αντιφατικό, το νατουραλιστικό —σε τελική ανάλυση— δημοσιογραφικό συμπέρασμα της «άλλης πάστας», θεμελιώνεται πάνω στη διάγνωση που δίνει ένας ψυχολόγος για τη διαφορετική ποιότητα μεταξύ Αλβανών και Βορειοηπει-

ρωτών μεταναστών, η οποία συνοψίζεται στα εξής: α) οι συνθήκες ελευθερίας και κατανάλωσης που κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία κάνουν τους Αλβανούς, με το παρελθόν πείνας και φτώχειας, κλέφτες (μ' αυτή την έννοια «η ελευθερία τούς έβλαψε») και β) Η πλειοψηφία των Βορειοηπειρωτών «ήταν φυσικό» να πειθαρχήσει στο νόμο και να αντιμετωπιστεί αδελφικά, αφού την αποτελούν «φιλήσυχοι νοικοκυραίοι» οι οποίοι πάντα είχαν το «μαράζι» να έρθουν στην Ελλάδα.

Η κατάλληλη προσαρμογή της απλουστευτικής αυτής επιστημονικής εξήγησης δίνει στο σχετικό άρθρο της Απογευματινής τη δυνατότητα να καταγράψει τη διαφορά «φύσης» μεταξύ Βορειοηπειρωτών και Αλβανών, όχι με βάση τα κριτήρια μιας αριστοκρατικής ή θείας καταγωγής, αλλά με την επίκληση της ανόμοιας ψυχοκοινωνικής τους ιστορίας. Η προσαρμοστικότητα των Βορειοηπειρωτών μεταναστών οφείλεται στο «κοινωνικό ένστικτο»¹⁷ που διατήρησαν στο πέρασμα του χρόνου, εξαιτίας της αγωνιώδους προσκόλησής τους στα πρότυπα της ελληνοχριστιανικής κοινωνικοποίησης. Οι Αλβανοί εγκληματίες στοχεύουν να βλάψουν την ικανότητα των Βορειοηπειρωτών μεταναστών για σκληρή δουλειά και μια ελάχιστη κοινωνική επιτυχία —γι' αυτό και συνεχίζουν τα «πογκρόμ» εναντίον Βορειοηπειρωτών— εμμένοντας στην απόλυτη ανηθικότητα στην οποία έχουν εθιστεί. Τα διαπιστευτήρια της ελληνικότητας των Βορειοηπειρωτών, όπως τουλάχιστον συστήνονται από τη λαϊκίζουσα δημοσιογραφία, συνδέονται, με ένα ιδιοσυγκρασιακό τρόπο, με την υπακοή στην καντιανή κατηγορική διδαχή του «να δρας όπως κάθε άλλος λογικός φορέας θα έκανε μπροστά σε παρόμοιες συνθήκες».¹⁸ Η αθλιότητα των Αλβανών αποδεικνύει απλά τις συνέπειες της άρνησής της.

17. Δανείζομαι τον όρο από τον H. Bhaba, «“Intrrrogating Identity”. The Postcolonial Prerogative», στο D. Goldberg, *Anatomy of Racism*, ό.π., σ. 186.

18. Όπως δείχνει η ανάλυση του D. Goldberg, στο *Racist Culture. Philosophy and the Politics of Meaning*, Cambridge, Blackwell, 1993, σσ. 17-18, η καντιανή (αλλά και η γενικότερη νεωτερική) ηθική σύλληψη, στηρίζεται αναπόδραστα στην έννοια του αυτόνομου — αυτοδιοικούμενου — «εαυτού». Το ηθικό καθήκον δεν σημαίνει εξάρτηση, με κανένα τρόπο. Δεν μπορεί να επιβάλλεται από εξωτερικές δυνάμεις (π.χ. Θεός), ούτε από συναισθήματα συμπάθειας, φιλανθρωπίας, συμφέροντος ή ανάλαφρης ευτυχίας. Η πειθαρχία στους ηθικούς

4. Επώνυμες και ανώνυμες δημοσιογραφικές πηγές

Επιστρέφοντας σε μια συνολικότερη θεώρηση των εξεταζόμενων άρθρων, με σκοπό την υπογράμμιση συγκεκριμένων συμφωνιών και ασυμφωνιών μεταξύ λαϊκιστικού και σοβαροφανούς τύπου, η επισκόπηση των διαφόρων πηγών δημοσιογραφικής πληροφόρησης παρουσιάζεται ιδιαίτερα κατατοπιστική. Οι βασικές δημοσιογραφικές πηγές για το «πρόβλημα» της μετανάστευσης, είτε με τη μορφή συνεντεύξεων ή μ' αυτή της δημοσίευσης επίσημων δεδομένων και δηλώσεων, είναι:

α) Η αστυνομία, η οποία προμηθεύει το δημοσιογραφικό ρεπορτάζ με αριθμούς και περιγραφές που συμβάλλουν σημαντικότερα στον εντοπισμό και προσωποποίηση των εγκληματικών δραστηριοτήτων.¹⁹ Λαϊκιστικές και σοβαροφανείς εφημερίδες εμπιστεύονται απόλυτα τα στοιχεία και τους φορείς της. Μεταχειρίζονται τη συμβολική ισχύ της αστυνομίας περισσότερο ως μήτρα θετικής γνώσης παρά ως ένα διακανονιστικό μηχανισμό. Οι ελληνικές εφημερίδες, με αφορμή το θέμα εγκληματικότητα/λαθρομετανάστευση, ενδύουν την αστυνομία με την αναπαραστασιακή στολή ενός πληροφοριακού και συμβουλευτικού φορέα, που αποκαλύπτει -με επιστημονική ακρίβεια- μυστικά δεδομένα και προτείνει μέτρα αυτοπροστασίας, καθιστώντας τον Αλτουσεριανό θεωρητικό διαχωρισμό μεταξύ Ιδεολογικών και Κατασταλτικών Μηχανισμών του Κράτους ιδιαίτερα επίφοβο.

β) Οι ειδικοί (ψυχολόγοι, εγκληματολόγοι, συγγραφείς), οι οποίοι, αν

κανόνες που χαράσσει η επάρκεια του ορθού λόγου αναφέρεται πάντα σε αυτοκαθοριζόμενους «εαυτούς», που επιθυμούν να παγκοσμιοποιήσουν συνεκτικά τα ηθικά κίνητρά τους. Με αυτή την έννοια, η καντιανή ηθική επιταγή, μπορεί να ειπωθεί σαν μια απέραντη περι(ε)αυτολογία, η οποία εξορισμού απονομιμοποιεί αυτούς που αρνούνται να απεξαρτηθούν από άλογες ανάγκες, δηλαδή αυτούς που δεν δρουν καθ' εαυτό ορθολογικά.

19. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αναμφισβήτητης εγγραφής αστυνομικής πληροφόρησης στο δημοσιογραφικό ρεπορτάζ είναι αυτό στην εφημερίδα *Τα Νέα* 13/10/91, όπου συνεντεύξιζόμενος υποδιοικητής της Ασφάλειας Αττικής δηλώνει: «Θα αποδώσω την έξαρση αυτή [αύξηση ληστειών και διαρρήξεων] κατά κύριο λόγο στην αθρόα είσοδο αλλοδαπών στη χώρα μας. Με στοιχεία αποδεικνύεται ότι το 85% των μικροληστειών στο κέντρο της Αθήνας και σε μια ακτίνα ενός χιλιομέτρου από την Ομόνοια γίνονται από αλλοδαπούς».

και παραδόξως καλούνται με μεγαλύτερη συστηματικότητα στο λαϊκιστικό από ό,τι στο σοβαροφανή τύπο, και στις δύο περιπτώσεις δημοσιογραφικής αφήγησης, ακολουθούν συγγενείς φόρμες αποκρισιμότητας. Με τον όρο αυτό, δεν στοχεύω να περιγράψω βέβαια τις διαφορετικές διαθέσεις των ειδικευμένων απόψεων που καταγράφονται στα άρθρα περί λαθρομετανάστευσης, ούτε και τις αποκλίνουσες εκμεταλλεύσεις τους από τις δημοσιογραφικές αναπαραστασιακές στρατηγικές. Αυτό που θέλω να σημειώσω εμφατικά εδώ είναι ο παραπλήσιος τρόπος με τον οποίο ο ελληνικός τύπος προσεγγίζει και παρουσιάζει την «επιστημονική αυθεντία». Οι επιστήμονες προσκαλούνται στις στήλες των εφημερίδων για να εκστομίσουν, ως ειδικές πηγές γνωσιολογικής εμπειρίας, μια επιμορφωτική γενικότητα για τις άγνωστες πτυχές των πραγμάτων, η οποία δύναται να μετατραπεί από τις δημοσιογραφικές πρακτικές της επιλογής και συμπύκνωσης, σε βασικό άξονα (ακόμα και τίτλο) της προπαγανδιστικής επιχειρηματολογίας τους. Ειδικότερα, στις τάξεις των λαϊκιστικών εφημερίδων, το κύρος (image) των ειδικών συσχετίζεται απόλυτα με το ιστορικό ή μελλοντολογικό λειτούργημα έκφρασης άδειων σοφισμάτων, το οποίο αδιαφορεί για τη συγκροτητική ιδιαιτερότητα της κάθε εξεταζόμενης υπόθεσης, ανακυκλώνοντας αφηρημένες γνωματεύσεις για τις προκαθορισμένες επιπτώσεις που συνοδεύουν σύνθετα κοινωνικά προβλήματα. Έτσι, για παράδειγμα, στο πλαίσιο αυτής της αναπαραστασιακής λογικής, το Έθνος, στις 16/1/94 σ' ένα γενικό άρθρο του περί εγκληματικότητας, τοποθετεί το κριτικό σχόλιο μιας εγκληματολόγου για τον αρνητικό ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην αντιμετώπιση των εγκληματιών μαζί με την άποψη/απόφθεγμα μιας αστρολόγου που προβλέπει «αμόκ βίας μέχρι τον Απρίλη - εξαιτίας των πλανητών», χωρίς ίχνος υποψίας για παραφωνία.²⁰

γ) Οι κοινοί άνθρωποι. Όπως ειπώθηκε, οι συνεντεύξεις τους (συμπεριλαμβανόμενων αυτών των Βορειοηπειρωτών και των τοπικών αρχών), συνιστούν

20. Άλλωστε, ο τίτλος του συγκεκριμένου άρθρου έχει προλάβει να επιβεβαιώσει το πόρισμα περί σατανιστικών εγκλημάτων ενός άλλου εγκληματολόγου που σιγοντάρει κάπως την αστρολογική θέση, ξεκαθαρίζοντας πως «Νέα γενιά εγκληματιών έχει περάσει τα σύνορα».

για τις εφημερίδες την πιστή σφυγμομέτρηση της ανησυχίας της «κοινής γνώμης», είτε αυτή αντιμετωπίζεται με εγκράτεια (σοβαροφανής τύπος) είτε εμβληματοποιείται σε μια πανικόβλητη καμπάνια εναντίον των εισβολέων-μεταναστών (λαϊκίζων τύπος).

δ) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Οι ανακοινώσεις τους και οι δηλώσεις των επικεφαλής τους συγκροτούν τη μόνη επίσημη πηγή που αρθρώνει ένα σταθερό αίτημα για τη νομιμοποίηση των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα, επιδεικνύοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξίσωσή τους στην αγορά εργασίας. Παρ' όλα αυτά, στον περιορισμένο αριθμό άρθρων που μελετώνται σ' αυτή την εργασία, η δημοσιογραφική προώθηση των συνεντεύξεων από συνδικαλιστικούς φορείς είναι πολύ περιορισμένη (γίνεται κυρίως από την *Ελευθεροτυπία* και την *Καθημερινή*).

Στη δημοσιογραφική έρευνα για το πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης, απουσιάζει πλήρως η άποψη των Αλβανών (ή άλλων) μεταναστών. Η εσκεμμένη παράλειψη των ελληνικών εφημερίδων να καταγράψουν την «αντίθετη» όψη των πραγμάτων στοιχειοθετεί τη σιωπηλή πηγή τους. Η λαθρομετανάστευση στην Ελλάδα δεν χρειάζεται να καταγραφεί, αλλά απλά να απογραφεί. Τα «σπασμένα» ελληνικά των Αλβανών λαθρομεταναστών δεν μεταφράζονται στο δημοσιογραφικό ρεπορτάζ των εφημερίδων. Μόνο στα ραδιοτηλεοπτικά κανάλια επιτρέπεται περιστασιακά να ακουστούν ατόφια, εκεί που η μικροφωνική και εικονοληπτική τους κάλυψη καταδεικνύει πως έχουμε να κάνουμε με φορείς μιας φοβιστικής ασυναρτησίας και όχι με ολοκληρωμένα ανθρώπινα όντα, τα οποία μπορούν να καταθέτουν, κάθε στιγμή, στη δημόσια τράπεζα δηλώσεων, την υπερβατική τους ενότητα μέσα από τη συνεκτική ομιλία και αντίληψή τους. Οι αλβανικές δηλώσεις, τα λόγια του λαθρομετανάστη «κόντονται» επιδεικτικά από τον ελληνικό τύπο. Μουρμουρίζουν όμως, σαν τα αποσιωπητικά μιας έρευνας που αδυνατεί να συμπεριλάβει και να μεταγράψει στο καταδηλωτικό της επίπεδο την ενοχή που επισυνάπτει στο ακατανόμαστο, σ' αυτό δηλαδή, που δεν μπορεί να διατυπωθεί άρτια.²¹

21. Παραφράζοντας τον G. Lyotard (= *Heidegger and the «Jews»*, Μινεάπολις, University of Minnesota Press, 1990, σ. 81), θα μπορούσαμε να πούμε: «κάθε Αλβανός είναι ένας

5. Αφηγηματικοί ενυπωσιασμοί: αρίθμηση, κορνιζάρισμα, περιχωριοποίηση

Ο ελληνικός τύπος ενεργοποιεί καθολικά τα αφηγηματικά κανάλια των αριθμών, των χαρτών, των φωτογραφιών και σπανιότερα των σκίτσων²² στην προσπάθειά του να παρουσιάσει, όσο πειστικότερα γίνεται, το μεταναστευτικό πρόβλημα. Τα τεχνάσματα αυτά συμβάλλουν σημαντικά στη συμβολοποίηση του όλου ζητήματος στον ευρύτερο επικοινωνιακό χώρο.

Οι στατιστικοί πίνακες και διάφοροι αριθμοί —προερχόμενοι κυρίως από την αστυνομία και το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης— καταμετρούν τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά και την επικινδυνότητα των μεταναστευτικών ομάδων, όπως και την ανικανότητα του ελληνικού κράτους να ελέγξει την όλη κατάσταση. Μια ιδιαίτερη επεξεργασία των «σκληρών» αυτών δεδομένων, είναι σπάνια, με αποτέλεσμα οι αριθμοί που δίδουν οι εφημερίδες για την εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα να είναι υπερβολικοί αλλά και αντικρουόμενοι. Το αξιοσημείωτο πάντως σ' αυτή την αριθμολαγνεία²³ των ελληνικών εφημερίδων δεν είναι τόσο η ανακρίβεια της, όσο η συμβολική χρηστότητά της. Η απογραφή των παράνομων δραστηριοτήτων των Αλβανών (κυρίως) λαθρομεταναστών, πέρα από ένα πρόσχημα αντικειμενικότητας, δίνει την ευκαιρία στη δημοσιογραφική έρευνα —με σημαιοφόρο την λαϊκίζουσα έκφρασή της— να εντυπώσει στη μεταναστευτική παρουσία την ευδιάκριτη σφραγίδα ενός μετρήσιμου κινδύνου που κελεύει για δραστικά μέτρα από τις αρχές. Ο αριθμημένος Αλβανός κατατάσσεται απευθείας στην

κακός «Αλβανός», ένας κακός μάρτυρας σε ό,τι δεν μπορεί να αναπαρασταθεί, ακριβώς όπως όλα τα κείμενα αποτυγχάνουν να επανεγγράψουν ό,τι δεν έχει εγγραφεί».

22. Οι γελοιογραφίες των λαθρομεταναστών εντάσσονται συνήθως στην αναπαραστασιακή δύναμη των στατιστικών πινάκων, τονίζοντας απλά τη μυστικοπαθή δράση τους.

23. Ένα μικρό δείγμα μας δίνει η Απογευματινή (5/1/92 και 2/9/94): «στοιχεία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης λένε πως 154.000 Αλβανοί ήρθαν στην Ελλάδα [το '91], από τους οποίους μόνο 21.500 ήταν Βορειοηπειρώτες... 83.500 απελάθηκαν, ενώ αναχαιτίστηκαν στις παραμεθόριες περιοχές άλλα 61.500 άτομα περίπου». «[Αλβανική εγκληματικότητα το 1994]: Φόνοι 17, ληστείες 90, κλοπές-διαρρήξεις 220, βιασμοί 14, σωματεμπορία 15, συλληφθέντες 3.200».

εγκληματογενή κατηγορία ως ένα εύκολα ορατό και συλλαμβανόμενο μέλος της. Η πραγματοποίηση του μεταναστευτικού ρεύματος από την Αλβανία μέσω του ημερήσιου τύπου συνεπάγεται την αριθμητική αρχειοθέτησή του. Το ιδιόμορφο αυτό «φακέλλωμα» δεν παραπέμπει με κανένα τρόπο σε μεσαιωνικές πρακτικές. Ακολουθεί με προσοχή τη «διαφωτιστική» υπόθεση πως «οτιδήποτε δεν διαιρείται με ένα αριθμό, και τελικά με τον αριθμό ένα, είναι μια αυταπάτη».²⁴

Στα επιλεγμένα άρθρα του ημερήσιου ελληνικού τύπου, παρατηρούμε δύο ειδών φωτογραφίες. Στο πρώτο απ' αυτά, βρίσκουμε το πρότυπο του Αλβανού Εγκληματία, όπως αυτό εκτίθεται από τα γενικότερα αφηγηματικά μέσα που χρησιμοποιούν οι λαϊκίζουσες εφημερίδες. Το πορτραίτο του πρώην κατάδικου, με εμφανή τα σημάδια του έγκλειστου βίου —κοντοκουρεμένος και σε αρπακτική κατάσταση— και ελεύθερου πια να δράσει, συνιστά το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της συγκριμένης φαντασιακής εικονοληψίας (Απογευματινή 5/1/92). Σχεδόν σ' όλες τις περιπτώσεις φωτογραφιών που δείχνουν περιπλανώμενους Αλβανούς λαθρομετανάστες, ο ρουχισμός καθώς και η σωματική στάση λαμβάνει ιδιαίτερη αναπαραστασιακή αξία. Τα «μοντέλα» αυτών των φωτογραφιών με τα λαδωμένα μαλλιά φορούν ακατάστατα παλαιομοδίτικα ή στρατιωτικού τύπου ρούχα και οι γυρτές τους φιγούρες απαθανατίζονται με αποπροσανατολισμένα —άδεια— βλέμματα (Νίκη 22/11/91). Σε αντίθεση, βέβαια, με τα μέλη της Αλβανικής Μαφίας που απεικονίζονται με πολυτελή αξεσουάρ, όπως Μερσεντές, μαύρα γυαλιά, δερμάτινα μπουφάν και παντελόνια (Απογευματινή 24/12/91).

Πέρα όμως από τις φωτογραφίες που εστιάζουν στην εμφάνιση των λαθρομεταναστών, υπάρχει επίσης ένας σημαντικός αριθμός εικονικής αποτύπωσης των «ετοιμοπόλεμων» συνοριακών περιοχών, αλλά και των σημείων του ελλαδικού χώρου στα οποία οι λαθρομετανάστες «κάθονται» και περιμένουν μάταια να βελτιωθεί η κατάστασή τους. Στο ίδιο είδος φωτογραφιών θα μπορούσαν να ενταχθούν οι στιγμές σύλληψης και απέ-

24. Τ. Αντόρνο & Μ. Χορκχάιμερ, *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Ύψιλον, 1986, σ. 24.

λασης λαθρομεταναστών, οι οποίες, στοχεύοντας να προκαλέσουν ανακούφιση ή/και να θέσουν το ζήτημα της αποτελεσματικότητας των αστυνομικών μέτρων, μπορούν να ειπωθούν ως μέρος της ευρύτερης προσπάθειας των εφημερίδων να τονίσουν την αναγκαιότητα για περιφρούρηση των κεκτημένων απέναντι στην παρείσφρηση μίζερων στοιχείων της «χωρίς πατρίδα» κατάστασης.

Τέλος, οι περιπτώσεις χαρτογράφησης, που συνοδεύουν τα άρθρα που διαπραγματεύονται το δίπολο εγκληματικότητα/λαθρομετανάστευση, κινούνται από τη μια πλευρά προς την εθνικοποίηση των εγκληματιών (λαϊκιστικός τύπος) και από την άλλη στην επικρατικοποίηση των εγκλημάτων (σοβαροφανής τύπος). Παραδείγματος χάριν, η Απογευματινή, στις 2/9/94, σχεδιάζει πάνω σ' ένα χάρτη «τα περάσματα των κακοποιών» από την Αλβανία στην Ελλάδα, υπογραμμίζοντας τη συνοριακή υπόσταση της εγκληματογενούς απειλής (οι εγκληματίες δεν κινούνται αμφίδρομα), ενώ Τα Νέα, στις 16/9/91, εικονογραφούν τις «περιοχές της Αττικής με τη μεγαλύτερη εγκληματικότητα», εντοπίζοντας τις περισσότερο εγκληματογενείς συνοικίες, χωρίς να κάνουν διάκριση μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών κακοποιών. Και τα δύο παραδείγματα πάντως επιχειρούν να χρησιμοποιήσουν την κλασική αναπαραστασιακή δυνατότητα των χαρτών²⁵ να αποδεικνύουν αυτόματα αυτό που απεικονίζουν, δίχως πολλές αμφισβητήσεις: Τα σημεία του εγκλήματος (τα περάσματα των κακοποιών ή οι εγκληματογενείς περιοχές της Αθήνας) φανερώνουν την ύπαρξη εγκληματιών και η ύπαρξη εγκληματιών τροφοδοτεί τα σημεία του εγκλήματος. Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί πως στη λεπτομερή σημείωση των τόπων του εγκλήματος, χωροθετείται ένα σοβαρό πρόβλημα. Κατά αυτόν τον τρόπο, κοινός απώτερος σκοπός, τόσο της εξωτερικοποιημένης όσο και της εσωτερικοποιημένης εκδοχής της εγκληματολογικής χαρτο-

25. Για το χάρτη και τον πίνακα ως χαρακτηριστικά παραδείγματα «αναδιπλασιασμένης παράστασης», όπου «το σημαίνον έχει ως περιεχόμενο, ως λειτουργία και ως καθορισμό μόνο αυτό που αναπαριστά», βλ. Μ. Φουκώ, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, Αθήνα, Γνώση, 1986, σσ. 107-108. Ειδικότερα ως προς την αναπαραστασιακή λειτουργία του χάρτη, βλ. Κ. Δοξιάδης, «Η ιδεολογία ως πειθαρχία», *Τοπικά*, Α(1994), σσ. 241-242.

γράφησης, είναι να διατυπωθεί η ανάγκη για χωρο-διάταξη των σχέσεων επί-βλεψης και επέμβασης, με αφορμή την (αυταπόδεικτη) εμφάνιση παράνομων συμπεριφορών στο ελληνικό έδαφος.

6. Οι επικροτούμενες λύσεις

Κλείνοντας το πρώτο αυτό μέρος, είναι απαραίτητο να γίνει μια σύντομη αναφορά στις λύσεις που προτείνονται για το μεταναστευτικό πρόβλημα από τα άρθρα της περιόδου 1991-95.²⁶ Όπως είναι αναμενόμενο, το αίτημα για ολικό επαναπατρισμό, βρίσκει τους ένθερμους υποστηρικτές του στη λαϊκιστική μερίδα του τύπου:

«Επιτέλους διώξτε τους. Οι Αλβανοί λαθρομετανάστες είναι μάστιγα για τη χώρα μας» (Απογευματινή 28/9/92)».

Στη λαϊκίζουσα φαντασία, οι Αλβανοί λαθρομετανάστες είναι ένα «άρρωστο» κομμάτι που πρέπει να αποκοπεί άμεσα από την ελληνική κοινωνία, για να μην της μεταδώσει τους θανατηφόρους ιούς του. Η επίσπευση και ενδυνάμωση των αστυνομικών επιχειρήσεων «σκούπα» και «αρετή» παρουσιάζεται ως το μόνο φάρμακο για τον ασθενή κοινωνικό ιστό της χώρας μας.

Η συμβουλή για νομιμοποίηση βρίσκει δειλές επιδοκιμασίες, κυρίως από τις σοβαροφανείς εφημερίδες, αλλά όχι ως πάγια στάση τους. Η πρόταση για νομική ενσωμάτωση των λαθρομεταναστών στην αγορά εργασίας υποστηρίζεται είτε στο πλαίσιο ενός περισσότερο κερδοφόρου σχεδιασμού πολιτικής οικονομίας, με μέριμνα για την αναχαίτιση εγκληματικών φαινομένων και την πληθυσμιακή τόνωση των συνοριακών περιοχών (Καθημερινή 1/11/91), είτε ενταγμένο σε μια περισσότερο εξισωτική πρόθεση (Ελευθεροτυπία 9/1/95).²⁷

26. Δεν αναφέρομαι στον τελευταίο χρόνο (1995-96) δημοσιογραφικής αρθρογραφίας και κάλυψης της λαθρομετανάστευσης, όπου γίνεται μια αξιολογή στροφή ενασχόλησης με τους «σύγχρονους δουλεμπόρους» (αυτούς που μεταφέρουν λαθρομετανάστες στην Ελλάδα) και με την, από το κράτος υποκινούμενη, φημολογία για τη νομιμοποίηση των μεταναστών.

27. Στην πρόταση για απορρόφηση ενός αριθμού μεταναστών από την ελληνική οικο-

Παρ' όλα αυτά, η συνήθης επιλογή στάσης των εφημερίδων μπροστά στο δίλημμα του επαναπατρισμού ή της νομιμοποίησης των λαθρομεταναστών, είναι η τήρηση μιας όσο το δυνατό ουδέτερης θέσης. Η ουδετερότητά τους αποκρυπτογραφείται κάπως μόνο μέσα από τη γενικότερη αναπαραστασιακή τους πολιτική, χωρίς όμως να μπορούν να εξαχθούν απόλυτα ασφαλή συμπεράσματα. Τις περισσότερες φορές πάντως, διαφαίνεται πως τα συγκεκριμένα άρθρα δημοσιογραφικής έρευνας εμπιστεύονται τόσο πολύ την εγγυρότητα των μεθόδων τους, ώστε αφήνουν τα αποτελέσματά τους να «μιλάνε από μόνα τους». Η ακριβής καταγραφή των γεγονότων, το «άκουσμα» των συνεντεύξεων των εμπλεκόμενων ατόμων, οι επιστημονικές ερμηνείες της υπόθεσης από τους ειδικούς και ο οπτικός εντοπισμός (αρίθμηση, περιχωριοποίηση) της μεταναστευτικής εγκληματικότητας, προβάλλονται ως επαρκή τεκμήρια ενός προβλήματος και της αναγκαιότητας για εντατικοποίηση των προστατευτικών μέτρων της ελληνικής αστυνομίας ενάντια στις επιβουλές της λαθρομετανάστευσης. Από κει και πέρα, το ζήτημα της απέλασης επαφίεται στην δικαιοδοσία της αστυνομίας.

II. Η ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Το γεγονός πως στην κατασκευή του μεταναστευτικού προβλήματος από τον ελληνικό τύπο απουσιάζει προσεχτικά ο οποιοσδήποτε ακραιφνής φυλετικός προσδιορισμός πρέπει να μην υποτιμηθεί. Όπως είδαμε παραπάνω, ακόμα και στον ανεπιφύλακτο στιγματισμό των Αλβανών μεταναστών από τις λαϊκιστικές εφημερίδες, δεν υπάρχει καμία προσήλωση σε ζητήματα φυλετικής προέλευσης. Όσο και αν φαίνεται περίεργο, κατά τη συγκεκριμένη ετεροποιητική λογική, οι Αλβανοί δεν συσχετίζονται με τις φαντασιακές συνιστώσες ενός έθνους ή μιας ράτσας αλλά με τις συγκε-

νομία, μπορούμε να εντάξουμε και την τοποθέτηση υπερ του εξελληνισμού ειδικών κατηγοριών μετανάστευσης, όπως των Βορειοηπειρωτών και των Ποντίων, οι οποίες εξαιτίας των ελληνικών ριζών τους και του «αυτο-σεβασμού» που διατηρούν, τυγχάνουν προνομιακής μεταχείρισης σε ένα ευρύ φάσμα του τύπου.

κριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μιας χώρας. Οι Αλβανοί προέρχονται από την Αλβανία. Αυτή η ταυτολογική πρόταση συνοψίζει με ακρίβεια το ερμηνευτικό σχήμα, πάνω στο οποίο το σύνολο σχεδόν του ελληνικού τύπου οικοδομεί και συντηρεί τη διαφοροποιητική του ρητορική, με τις ακραίες προεκτάσεις που ήδη έχουμε σημειώσει. Στις επόμενες σελίδες, θα εξετάσουμε τις βασικές παραμέτρους της επιχειρηματολογικής επιτήρησης του προβλήματος της μετανάστευσης από τον ελληνικό τύπο.

1. Τα κακά του κομμουνισμού

Ο ρατσιστικός λόγος, απαλλαγμένος από φυλετικά αναφερόμενα, κάνει την έντονη εμφάνισή του στις δυτικές κοινωνίες, σε αναφορά με τα μεταναστευτικά (από τον τρίτο κόσμο) ρεύματα, που τις επισκέπτονται ειδικά μετά και τον ουσιαστικό τερματισμό της αποικιοκρατικής περιόδου. Ο βιολογικός και γενετικός ντετερμινισμός υποχωρούν σημαντικά, μεταβιβάζοντας το ετεροποιητικό τους βάρος σε μια κοινωνικοκεντρική διαπραγμάτευση των ζητημάτων της διαφορετικότητας, η οποία δεν υστερεί καθόλου σε απλουστευτικές εκλογικεύσεις. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Ε. Μπαλιμπάρ,²⁸ κατά την εγκατάλειψη του νατουραλιστικού ιεραρχικού μοντέλου,

[Ο] πολιτισμός μπορεί να λειτουργεί σαν φύση, ιδιαίτερα σαν *a priori* τρόπος να εγκλεισθούν άτομα και ομάδες σε μια γενεαλογία, σε προσδιορισμούς μιας ανέκαθεν αμετάλλαχτης και αδιαμφισβήτητης καταγωγής.

Η μεταφορά της διαφοριστικής πολιτισμοκρατίας στον λαϊκιστικό τύπο γίνεται με παραδειγματικό τρόπο (π.χ. Νίκη 22/12/91, Απογευματινή 27/10/91). Η δολιότητα, η ζήλεια και η ασυνέπεια που χαρακτηρίζουν την παράνομη συμπεριφορά των Αλβανών —αλλά μερικές φορές και τους υπόλοι-

28. Πρόκειται για αυτό που έχει αποκαλεστεί διαφοριστικός ρατσισμός, βλ. Ε. Μπαλιμπάρ, Ι. Βαλλερστάιν, Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι Διφορούμενες Ταυτότητες, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σσ. 35-38.

πους Ανατολικοευρωπαίους μετανάστες— βρίσκονται ριζωμένες μέσα στο τυραννικό παρελθόν και το άναρχο παρόν που κυριαρχούν, επί χρόνια, στις χώρες τους. Τα κομμουνιστικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης —με προεξέχον αυτό της Αλβανίας— συνιστούν την κρίσιμη αιτία της αντικοινωνικής συμπεριφοράς που επιδεικνύουν οι φυγάδες τους στην Ελλάδα: οι καταπιεστικές, διεφθαρμένες και αντιπαραγωγικές πολιτικές τους είναι αυτές που ευθύνονται για τα αισθήματα έλλειψης, δυστυχίας και άγχους για επιβίωση, τα οποία διακατέχουν τους μετανάστες-υπηκόους τους.

Ο λαϊκιστικός τύπος δεν έχει βέβαια καμιά πρόθεση να αναλύσει ή απλά ν' ασχοληθεί με τις συνθήκες ανεργίας, οικονομικής και πολιτικής ανασφάλειας των μετα-κομμουνιστικών κοινωνιών. Χρειάζεται, πάντως, ιδιαίτερη προσοχή, όταν κάνουμε λόγο για τις κατασκευαστικές υποθήκες της δημοσιογραφικής πρακτικής, να μην τις παρερμηνεύουμε ως τυχαία εκτόξευση ψεμάτων. Διότι εκεί που εντοπίζονται οι διάφορες δημοσιογραφικές πολιτικές είναι όχι στο αν λένε την αλήθεια ή αν επικαλούνται παραπλανητικές (κίβδηλες) ειδήσεις, αλλά στον τρόπο με τον οποίο αναπαριστούν της κοινωνική πραγματικότητα και τα υπαρκτά στοιχεία της. Σ' αυτό άλλωστε χρωστάνε την όποια ισχύ τους.

Φράσεις της Απογευματινής όπως «νονοί αντικατέστησαν την πολιτική εξουσία» (24/12/91) ή επισημάνσεις της για τη δυσλειτουργία του αλβανικού κράτους, που αδυνατεί να αποτρέψει τη φυγή των πολιτών του (5/1/92), δεν αποσκοπούν στο να κοροϊδέψουν κάποιον. Αντίθετα, επιχειρούν να συγκροτήσουν ένα επιχείρημα που θα αποδίδει την εγγενή και διαχρονική τάση των Αλβανών να απορρίπτουν κάθε προσπάθεια για ευταξία στη συλλογική ζωή τους, στις συνέπειες της αυταρχικής ιστορίας και της πλήρους ανομίας που χαρακτηρίζει τη χώρα τους. Το επαναλαμβανόμενο λαϊκίζον μοτίβο της ζωώδους επιθυμίας των Αλβανών λαθρομεταναστών για «μια φέτα ψωμί» δεν κρύβει καμιά ανειλικρινή στάση οίκτου. Στον αντίποδα, ανακύπτει ως η επεξήγηση της απορρόφησής τους από εκμεταλλευτικά δίκτυα (Απογευματινή 5/1/92), αλλά και ως το πρόσχημα για την υπεράσπιση του βασικού συμβόλου του ελληνικού (μικροαστικού και όχι μόνο) φαντασιακού

που ακούει στο όνομα «νοικοκυριό». Η καταγωγική πείνα των Αλβανών ορθώνεται σαν η αποκρουστική συνέπεια της νομαδικής ζωής τους, που επικουρείται πολιτισμικά, πολιτικά και ατομικά από τον τόπο προέλευσής τους. Αντιπαραβάλλεται στην κτήση ενός νοικοκυριού, ενός σπιτιού, δηλαδή στην κατοχή ενός ελάχιστου πεδίου άσκησης οργανωτικών λειτουργιών με ένα βραχυπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο προγραμματισμό. Η πείνα της αλβανικής αγέλης απειλεί ποικιλότροπα το ιδεώδες της υγιούς ελληνικής οικογένειας, ως πρωτογενούς κοινωνικοποιητικής μήτρας των μελών της και κύριου όχηματος της κοινωνικής ανόδου και ασφάλειας τους.²⁹ Επιζητά να το διαρρήξει και να το αποδιαρθρώσει. Να το πλήξει θανάσιμα στις συμβολικές και πραγματικές εκδηλώσεις του, αδιαφορώντας για το γεγονός πως ο σεβασμός απέναντί του αποτελεί ένα εχέγγυο λογικότητας που συνορεύει —έστω και ιδιόμορφα— με τη βασική στοχοθεσία του «δυτικού κόσμου» για τάξη, παραγωγικότητα και λειτουργικότητα και, άρα, συνδέεται με κάθε προοπτική ενσωμάτωσης σε αυτό τον πολιτισμό.³⁰

Ένα ακόμα σημείο που δεν πρέπει να παραβλεφθεί στο στιγματισμό που στηρίζεται στην πολιτισμική καταγωγή είναι πώς το σώμα συνεχίζει να παίζει κεντρικό ρόλο ως συμβολιστική πηγή. Το χρώμα, το ύψος ή ο εγκέφαλος μπορεί να μην εμφανίζονται στις αναπαραστάσεις των λαϊκιστικών εφη-

29. Όπως σημειώνει ο Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στην Μεταπολιτευτική Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987, σσ. 260-286, το νοικοκυριό ως το πρότυπο οικογενειακό περιβάλλον των μεσαίων ελληνικών στρωμάτων, επιδεικνύει ιστορικά, το στρατηγικό ρόλο της συμβολικής απόρριψης της χειρωνακτικής εργασίας (προωθώντας και επενδύοντας την εκπαίδευση ως βασικό κοινωνικό κεφάλαιο), της συνεχούς εξιδανίκευσης της μικρής ιδιοκτησίας και της μεθοδικής (σχεδόν επιχειρηματικής) διατήρησης δεσμών με την «πατρογονική γη». Είναι προφανές ότι η μαζική παρουσία των Αλβανών λαθρομεταναστών και οι πρακτικές τους (απασχόληση στις πιο βαριές εργασίες, φτώχεια, άνευ όρων εγκατάλειψη της πατρίδας), αντιπαρατίθενται φαντασιακά και συμβολικά στο ιδεώδες του ελληνικού νοικοκυριού, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν το διευκολύνουν επί της ουσίας.

30. Για να θυμηθούμε και έναν όρο του Μαρκούζε, η απειλητική εγκληματική δράση των Αλβανών απέναντι στους έλληνες νοικοκυραίους αποδεικνύει πως οι πρώτοι δεν έχουν ακόμα ενταχθεί στο στάδιο πολιτισμικής εξέλιξης της «ιδιωτικοποίησης του Λόγου». Βλ. Χ. Μαρκούζε, *Αρνήσεις*, Αθήνα, Ψυλόν, 1985, σ. 33.

μερίδων για την παράνομη μετανάστευση, με τη δύναμη των μέσων ταξινόμησης και διαχωρισμού, όμως η αφηγηματική περιχαράκωση του σώματος ως σημαντικού διαφοριστικού στοιχείου ξεπροβάλλει χωρίς καμία συστολή. Όπως τονίστηκε πιο πάνω, οι φωτογραφίες —και τα σκίτσα— και οι υπότιτλοί τους στο (λαϊκίζον) δημοσιογραφικό ρεπορτάζ για το μεταναστευτικό πρόβλημα, εμπλέκονται σε μια σωματική απεικόνιση των Αλβανών λαθρομεταναστών, η οποία ενδιαφέρεται ελάχιστα για τις ανατομικές τους ιδιομορφίες. Αυτό που επιθεωρείται λεπτομερώς είναι η ακατάστατη και τρεμάμενη εικόνα τους, με τα δεύτερης ποιότητας, βρώμικα και, στην καλύτερη περίπτωση, «μπανάλ» είδη κοινωνικής εμφάνισης που φέρει. Ο δημοσιογραφικός λόγος για το στυλ, λοιπόν, είναι αυτός που εισάγει με τρόπο καινοτομικό, τη δυνατότητα για μια ατέρμονη διαδικασία αναπαραστασιακής διαφοροποίησης του «φαίνεσθαι», η οποία —όπως στην περίπτωση των Αλβανών λαθρομεταναστών— είναι σε θέση να αναλάβει την επεξεργασία στερεοτυπικών κατασκευών, που θα δηλώνουν με σαφήνεια τα «εντός» και «εκτός» (in/out) της κάθε εποχής.

2. Διαδικασίες απώθησης του ανεπιθύμητου Άλλου

Δύο αλληλένδετα στοιχεία κάνουν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα την ενασχόληση με τις δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις της λαθρομετανάστευσης στην Ελλάδα. Το ένα είναι η εντυπωσιακή απουσία οποιασδήποτε (συγκριτικής ή άλλης) αναφοράς στο μεταναστευτικό παρελθόν των Ελλήνων, ακόμα και από τα άρθρα που δείχνουν ιδιαίτερη κατανόηση στα προβλήματα διαβίωσης και εργασίας των μεταναστών. Το άλλο είναι ένας υφέρπων προβληματισμός για την πιθανότητα να επέλθει κάποια στιγμή μια σύγκυση στην αναγνώριση του ποιος είναι ο Έλληνας και ποιος ο Αλβανός —και όχι μόνο όσον αφορά στην περίπτωση των Βορειοηπειρωτών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι η ιδιαίτερα προβεβλημένη συνέντευξη από την *Καθημερινή*, στις 25/10/92, ενός δημοφιλούς δημοσιογράφου/συγγραφέα, ο οποίος φερόμενος να έχει κάποια παραπάνω γνώση για τη

μεταναστευτική κατάσταση, επιδιώκει να αναλύσει την ιδιαιτερότητα των Αλβανών έναντι των Πολωνών μεταναστών (που είναι «πεντακάθαροι, προσεχτικοί» και διώνουν την παραμονή τους στην Ελλάδα ως μια «προσωρινή ταπείνωση»), λέγοντας:

Οι Αλβανοί δεν σάρωσαν μόνο τις βίλες... πολύ γρήγορα έμαθαν να συμπεριφέρονται όπως οι Έλληνες. Έγιναν ένα κομμάτι της ζωής μας. Το όνειρό τους είναι να ζήσουν στην Ελλάδα με κάθε νόμιμη κάλυψη.

Αν και είναι δύσκολο να αποκωδικοποιήσει κανείς με σιγουριά το «πνεύμα» της συγκεκριμένης φράσης, δεν παύει να είναι μια από τις ελάχιστες προτάσεις που εντάσσονται στη δημοσιογραφική έρευνα για την Αλβανική λαθρομετανάστευση, θίγοντας —έστω και ανάλαφρα— το ζήτημα πως οι Αλβανοί έχουν πλέον «μπερδευτεί» ανάμεσά μας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Η Αλβανική παρουσία στην Ελλάδα προκαλεί αναμφίβολα ένα στιγμιαίο ίλιγγο ταυτότητας.³¹ Η θέση της απόλυτης αρνητικότητας που επιφυλάσσει στους Αλβανούς ο δημοσιογραφικός λόγος έχει οπωσδήποτε να κάνει με το ότι δεν μπορούν εύκολα να εντοπιστούν σ' αυτούς φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά που να είναι διακριτά σε σχέση με τα αντίστοιχα των Ελλήνων (πέρα από το «ενοχλητικό» αισθητικό και ηθικό επίπεδο των εμφανίσεων τους). Ακόμα περισσότερο όμως, έχει σχέση με την άρρητη ανάκληση μιας έντονης βιωματικής ανάμνησης της ελληνικής κοινωνίας: τα κύματα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης της περιόδου 1950-70. Οι αποτρόπαιες σκιαγραφήσεις των Αλβανών λαθρομεταναστών και οι εκφράσεις λύπης και θυμού που συσσωρεύονται γι' αυτούς στις στήλες του ελληνικού τύπου, διαπερνώνται από την ανομολόγητη θύμηση μιας παρόμοιας ξενιτευτικής φάσης για τους Έλληνες του μεταπολέμου. Συγκροτούνται πάνω στην διαρκή προσπάθεια απώθησης να μνημονευθεί —με οποιουσδήποτε αντι/παραλληλισμούς— ότι η φράση

31. Στο σημείο αυτό προσπαθώ να μεταφράσω τον όρο της Τζ. Κρίστεβα, ο οποίος στα αγγλικά αναφέρεται ως *dizziness of identity*. Βλ. J. Kristeva, «Ours to Jew or Die», στο D. Goldberg, *Anatomy of Racism*, ό.π., σ. 177.

«ξένοι σε ξένη χώρα» (Καθημερινή 25/10/92), αφορά μια βασική ιστορική εμπειρία για αρκετές κατηγορίες του ελληνικού πληθυσμού και έναν πολυτραγουδισμένο πόνο.

Οι Αλβανοί λαθρομετανάστες αναπαριστώνται ως οι κατεξοχήν ανεπιθύμητοι Άλλοι της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, επειδή δεν είναι εντελώς διαφορετικοί (ξένοι) προς τις κοινωνικές πρακτικές και ασύντακτες μνήμες του παρελθόντος της. Σε καμία περίπτωση δεν συνιστούν τον τέλειο Άλλο ή το αντίπαλο δέος. Δεν διαθέτουν μια ελάχιστη ικανότητα συντονισμένης λογικής να επιζητήσουν πειθάρχηση στους κανόνες της αγοράς και της δημοκρατίας, αλλά ούτε και κάποια στοιχεία εξωτικής πολιτισμικής κληρονομιάς³² που θα τους έκανε περισσότερο αποδεκτούς —μέχρι και επιθυμητούς— σ' ένα εμπορικό, πνευματιστικό και αισθησιοκρατικό επίπεδο. Δεν επιδιώκουν καν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Με λίγα λόγια, η στερεοτυπική εικόνα που κατασκευάζεται για τους Αλβανούς δεν εμπεριέχει τον κατάλληλο σπόρο διαφορετικότητας, τον οποίο το εκπολιτισμένο υποκείμενο ψάχνει μόνιμα και διακαώς στη σύνθετη διεργασία πρόσβασής του, στην προβολή μιας πληρότητας, σε μια τελικά καθορισμένη ταυτότητα.³³ Στοιχειοθετεί απλά την απειλητική αναβίωση ενός προβληματικού παρελθόντος. Ο «Αλβανός» επιζεί λαθραία. Κλέβει ύπαρξη τόσο πραγματικά όσο και στο συμβολικό και φανταστικό πλαίσιο του «ελληνικού» τρόπου του συλλογίζεσθαι.

Οι τελευταίες παρατηρήσεις μπορούν να μας οδηγήσουν, με λιγότερη επιφύλαξη, στη θεωρητική αντιμετώπιση της σημασιολογικής θέσμησης των σχημάτων ταυτότητας και ετερότητας, με μη-πολεμικούς όρους. Οι δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις των Αλβανών λαθρομεταναστών, όχι μόνο στις ήπια διαφοροποιητικές αλλά και στις περισσότερο στιγματιστικές τους εκδοχές, δεν περιγράφουν απλά μια επικοινωνιακή συμβολική διεργασία, η οποία επιχειρεί να εννοιοθετήσει δύο αποκομμένους πόλους ταυτησιακών λειτουργιών. Οι Αλβανοί δεν μπορούν να αντιπαρατεθούν με

32. Όπως συμβαίνει παραδείγματος χάριν με τον οριενταλισμό, βλ. B. Hooks, *Black Looks*, Λονδίνο, Turnaround, 1992, σσ. 61-79.

33. Βλ. H. Bhaba, «Intreerogating Identity», ό.π., σ. 194.

κανένα τρόπο στους Έλληνες. Παρά τις όποιες λαϊκίζουσες προσπάθειες να συνοροποιηθεί η μεταξύ τους διαφορά, αυτό που με ανησυχία καταγράφει ποικιλότροπα ο ημερήσιος τύπος είναι το «πρόβλημα» συνεύρεσης Ελλήνων και Αλβανών, ή αλλιώς διατυπωμένο, το πως «οι Αλβανοί ζούνε ανάμεσά μας», μέσα στην ελληνική κοινωνία. Η δημοσιογραφική κατασκευή της Αλβανικής απειλής, είτε με τη μορφή της εγκληματικότητας είτε μ' αυτή της φτώχειας, αναφέρεται σε μια εσωτερική απειλή —σ' έναν εσωτερικό εχθρό, νέου τύπου. Προδίδει το καθεστώς εμπλοκής που επικρατεί στην συγκροτησιακή διαδικασία ταυτοποίησης μιας κυρίαρχης συλλογικής οντότητας και ετεροποίησης μιας περιθωριακής/μειονοτικής κοινωνικής ομάδας. Οι εξεταζόμενες αναπαραστάσεις δεν αποτελούν μονοσήμαντα μέσα διαφοροποίησης, διαχωρισμού και στιγματισμού. Πολύ πιο πριν και πολύ πιο μετά απ' αυτό, εγείρονται ως υποδηλώσεις ενός (εκλογικευτικού) μπερδέματος, μιας (αντικατοπτρικής) σύνδεσης και μιας (εικονικής) επανάληψης³⁴ στη διαδικασία αναγνώρισης μεταξύ Ελληνικής και Αλβανικής/μεταναστευτικής ταυτότητας, μεταξύ του Είναι και Δεν-Είναι.

3. Η ομαλοποιητική διαφάνεια

Με βάση τη γενικότερη αφηγηματική του δραστηριότητα γύρω από το θέμα της λαθρομετανάστευσης, ο ελληνικός τύπος συμβάλλει στην συντήρηση μιας εξωραϊσμένης εικόνας για την ελληνική εθνική ταυτότητα. Δεν το κάνει όμως με τη συνήθη εθνικιστική έπαρση που προσδίδει η προπαγάνδα μιας εξιδανικευμένης φυλετικής καταγωγής και ενός σαφώς προσδιορισμένου εθνικού προτάγματος. Ακόμα και στις πιο ακραίες ρατσιστικές εκδηλώσεις τους, οι ελληνικές εφημερίδες δεν κατευθύνονται προς την ιεροποίηση κάποιου Άρειου φαντάσματος. Το αίτημα για πολιτισμική

34. Ειδικότερα για την σημασία της επανάληψης, σύμφωνα με τις θεωρήσεις του Λακάν και του Ντεριντά, στην επεξεργασία σύλληψης του Ίδιου και του Άλλου και στην ανάδειξη της ετερότητας ως ενός alter ego, βλ. Μ. Ρήγου, *Η Ετερότητα του Άλλου*, Αθήνα, Πλέθρον, 1995, σσ. 46-49.

καθαρότητα που διατυπώνουν σηματοδοτεί μάλλον το φόβο για ένα ενδεχόμενο πισωγύρισμα, παρά την ενόραση μιας δοξολογικής πορείας προς την εθνική τελείωση. Γι' αυτό, και ο εγκληματολογικός τους λόγος τείνει ουσιαστικά να κυριαρχήσει πάνω στον εθνικιστικό.

Η ρητορεία περί νομιμότητας,³⁵ που αναπτύσσεται στον ημερήσιο τύπο με αφορμή την παρουσία λαθρομεταναστών στην Ελλάδα, έχει ως ευρύτερο στόχο της να εκδικάσει στοιχεία (εξωτερικής και εσωτερικής προέλευσης) που παρεκκλίνουν από το θολό όνειρο μιας ταχείας κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και να αποφασίσει εάν πρέπει να απελαθούν για πάντα ή να αναμορφωθούν με τις πιο συμφέρουσες διαδικασίες. Με αυτή την έννοια, ο ελληνικός τύπος, ασχολούμενος στο σύνολό του με την παράνομη μετανάστευση και με την αναπαραστασιακή πρόσδεσή της στον χώρο της εγκληματικότητας, «υπολογίζει»:

α) Στον εντοπισμό, αποκάλυψη και χαρακτηρισμό δεισλειτουργικών και ανομικών συνθηκών της κοινωνικής σφαίρας, αναπτύσσοντας μια στενή παραλληλία με τον πληροφοριακό και επιθεωρητικό ρόλο της αστυνομίας.

β) Στην ιδεοποίηση του κανονιστικού χαρακτήρα των αστυνομευτικών πρακτικών, θεωρώντας τες τον κυριότερο φορέα δεδομένων για τις συμπεριφορικές ιδιότητες διαφόρων κατηγοριών του πληθυσμού στην Ελλάδα.

γ) Στην έγκληση των ελλήνων πολιτών σε μια γενική αυτο-προστατευτική προσοχή, αμφισβητώντας την αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού να διασφαλίσει την ατομική ευημερία και ησυχία τους.

δ) Στη μεταφορά και μετάφραση στους αναγνώστες Γνώσης (επιστημονικής και αντικειμενικής) γύρω από την παράνομη δράση περιθωριακών και μειονοτικών κοινωνικών ομάδων, υιοθετώντας ένα τεχνοκρατικό ύφος με κοινωνιολογικές και ψυχολογικές ικανότητες ανάλυσης.

ε) Στην εγκαθίδρυση ενός είδους δημόσιας διαφάνειας, στο οποίο να μπορούν να καθοριστούν οι γενικές (ηθικές και πολιτισμικές) νόρμες του

35. Σ' αυτού του τύπου την ρητορεία συναντούμε την απόλυτη ταύτιση των Νόμων με τον (εθνικό) πολιτισμό. Βλ. P. Gilroy, *There Ain't no Black in the Union Jack*, Λονδίνο Routledge, 1987, σ. 110.

κοινωνικά κερδοφόρου και ασφαλούς και, τελικά, το μέτρο της κοινωνικής ανεχτικότητας.

στ) Στην ενσωμάτωση κάθε κριτικής δημοσιογραφικής στάσης στο παραπάνω αφηγηματικό πλαίσιο.

Η ανακεφαλαίωση αυτή των κύριων προσβλέψεων του ελληνικού τύπου από την υπόθεση της λαθρομετανάστευσης θέλει να υπογραμμίσει ένα ευρύτερο σημείο της τρέχουσας δημοσιογραφικής πρακτικής. Τα άρθρα που μελετήθηκαν σ' αυτή την εργασία δομούν το καθεστώς αλήθειας τους πάνω σ' ένα συγκεκριμένο πεδίο ορατότητας.³⁶ Ένα πεδίο που είναι διαχωρισμένο ανάμεσα σε ορατές και αόρατες οντότητες: σε εξακριβωμένους εγκληματίες και ανακρίβωτα θύματα, σε αποστομωμένα σώματα και φλύαρες κατηγορίες, σε απειλητικές σκιώδεις φιγούρες και το απροσπέλαστο είδωλο της κοινής γνώμης. Η τελευταία ενσαρκώνει τον υπερβατικό παρατηρητή που μπορεί να δει και να εξετάσει τα πάντα, αλλά που δεν μπορεί να ειπωθεί και να ελεγχθεί από κανέναν.³⁷

Η «κοινή γνώμη» μπορεί να ακουστεί μέσα από τις φράσεις του αυτόπτη μαρτύρα ή θύματος, μπορεί να αντιπροσωπευθεί από τις τοπικές αρχές ή να μετρηθεί από τους στατιστικούς πίνακες, αλλά πάντα θα παίρνει διαμεσολαβημένη θέση, πάντα θα δίνεται ένα δείγμα της. Η ιδιότητά της αυτή, άλλωστε, δίνει την ευκαιρία στα υποθετικά μέλη της να εκφέρουν αληθείς προτάσεις, θεωρώντας δυνητικά τους εαυτούς τους ως τους αυθεντικούς εκφραστές της.³⁸ Κάτι που επίσης σημαίνει πως η «κοινή γνώμη» που αποτυπώνεται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, δεν αποκλείει εξ ορισμού κανένα από τις τάξεις της. Απλά, συμπεριλαμβάνει και εκμεταλλεύεται τον καθέναν με το αντίστοιχο κύρος που τον χαρακτηρίζει στο χειρισμό των καταστατικών

36. Βλ. και Ε. Μπαλιμπάρ, Ι. Βαλλερστάιν, *Φυλή, Έθνος, Τάξη*, ό.π., σ. 99.

37. Βλ. Κ. Δοξιάδης, «Η ιδεολογία ως πειθαρχία», ό.π., σσ. 247-257.

38. Βλ. S. Hall, «The Whites of Their Eyes», στο G. Bridges & R. Burnt (επιμ.), *Silver Livings*, Λονδίνο, Lawrence & Wishart, 1981, σ. 32.

της κωδικών, όπως την εθνική γλώσσα, μια αίσθηση του «κοινού καλού» και διάφορων κοινοτικών αξιών. Η δημοκρατική της υπόσταση συνίσταται στο ότι δεν «παίρνει θέση» η ίδια, τα μέλη της παίρνουν θέση (θεματοποιούνται) μέσα στη γενική της επικοινωνιακή λειτουργία.

Ο δημοσιογραφικός λόγος χρησιμοποιεί το συσσωρευτικό μόρφωμα της «κοινής γνώμης» με πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Την καθιστά ένα βλέμμα, σύμφωνο με όλα τα άλλα πανοπτικά βλέμματα της νεωτερικότητας:

*Ένα βλέμμα που επιτηρεί και το οποίο ο καθένας, αισθανόμενος να βαραίνει επάνω του, θα καταλήξει να εσωτερικεύσει σε σημείο τέτοιο ώστε να αυτοεπιτηρείται».*³⁹

Ένα βλέμμα που βλέπει και κρίνει αλλά δεν βλέπεται και δεν επιτηρείται. Μία φιλελεύθερη κατασκευή που αφήνει στο απυρόβλητο τους βασικούς χρήστες της. Στην περίπτωση των δημοσιογραφικών αναπαραστάσεων της λαθρομετανάστευσης στην Ελλάδα, η κοινή γνώμη επισκοπεύει είτε από το προσκήνιο (λαϊκιστικές εφημερίδες) είτε από το παρασκήνιο (σοβαροφανείς εφημερίδες), ενεργοποιεί κραυγές ή ψιθύρους για την ομαλοποίηση του οτιδήποτε μπορεί να κανονικοποιηθεί, προσφέρει το προσωπείο μέσα στο οποίο μπορεί ο καθένας να κρυφτεί και να δείξει τους προσωποποιημένους φόβους του ή να ρίξει τα απρόσωπα βέλη του. Η δημοσιογραφική χρήση της «κοινής γνώμης» δεν συγκροτεί ένα μύθο, δίνει φωνή σ' όσους μπορούν ν' ακουστούν, οργανώνει και ηθικοποιεί ξεκάρφωτες ματιές, σβήνει επιλήψιμες διαφορές, φτιάχνει μια δικαιο-λογία.

39. M. Foucault, «Το Μάτι της Εξουσίας», *Τοπικά*, Α(1994), σ. 17.